

גביל לתורא גביל לתורי

אמר רב מותר שלישי בשכר הר"ז מותר, ושמואל אמר לא מצא מותר שלישי ילך לביתו ריקן, אלא אמר שמואל קוצץ לו דינר וכו'.

אבע"א כי קאמר רב מותר שלישי בשכר מותר כגון דאית ליה בהמה לדידי, דאמרי אינשי גביל לתורא גביל לתורי.

בבא מציעא דף ס"ט ע"א

א. יש לדייק בטענת שמואל שכ' בלשון של רגש חסרון מצד מקבל העיסקה, שאם לא יצא לקבל על טרחו כלום ילך ריקם לביתו. וצ"ב נקודת המחלו' בין רב ושמואל. ועוד צ"ב מסקנת הגמ' דהיתירא דרב במותר שלישי נאמרה רק באית לי' בהמה לדידי' מכח צירוף סברת גביל לתורא וכו', מהו צירוף ב' היתירים אלו.

ובתוס' הק' כאן איך התיר רב כה"ג שיש ספק אם טרחתו בחלק הפקדון יש בו משום ריבית, וא"כ הו"ל צד א' בריבית דאסור, ע"ש תי'. ועי' תוהרא"ש שהוסיף לת' בזה "וי"ל דהכא הקלו טפי שאינו נותן לו יותר ממה שלקח אלא שהוא טורח בשבילו", ודבריו צ"ב דמ"מ אסרו כה"ג משום ריבית לולי מותר שלישי בשכרו, ובכל ריבית ד"ז ל"מ כיון דעדיין יש בזה צד א' ריבית, וא"כ מדוע כה"ג יש להקל בזה.

וכעין סברא זו איתא ברא"ש כאן במש"כ הגמ' כאן "רב עיליש גברא רבה הוא ואיסורא לאינשי לא הוי ספיי", ומדייקים הראשונים שלא כ' הגמ' הטעם מצד האיסור של ר' עיליש עצמו, ומכח זה כ' להוכיח דבריבית דרבנן אין איסור ללוה כ"א למלוה. אמנם ברא"ש כ' באופ"א קצת וז"ל "דאבק רבית כי האי אין איסור ללוה מדלא יהיב מדידה טפי לא קרינא ביה לא תשיך ואפילו איסורא דרבנן ליכא".

וכבר כ' לדייק במל"מ פ"ד ה"ב שמד' הרא"ש אלו מבואר שכ"כ דאין איסור ללוה רק כה"ג דלא יהיב לי' מדידי' טפי. וזה כע"ד בתוספותיו הנ"ל דמה"ט ריבית דעיסקה קל טפי להתירו ע"י מותר שלישי.

ויעוין חו"ד רסי' קס"א ישכ' תי' אחר בזה, דאיסור הלוח בריבית הוא רק משעת נתינת הריבית ולא משעת הקציצה, ולכן אין ראיה מזה שמצאו שטר של ר' עיליש שהיה נותן את הריבית הזה, והראיה שאין זה ריבית הוא רק מצד שלא היה מכשיל את המלוה בקציצה. וכע"ז באופ"א כ' במל"מ פ"ד ה"ב ע"ש, ובסמוך יבואר עוד.

ב. וצל"ע בעצם סברא זו דלא יהיב לי' מדידי', וזה עפ"ד הריטב"א לעי' ס"ג ע"ב גבי ספסירא שכ' "ושמענין מהכא דכל שהמלוה מרויח בסבתו של לוח במעותיו אע"פ שאינו מחסרו כלום, כיון שע"י הוא בא לו אסור, דהכא אין המוכר מחסר כלום אלא שהלוקח מרויח אותו. הילכך האומר לחברו הריני מלוה לך מנה ודבר עלי לשלטון, והמלוה הזה משתכר בדיבור זה אסור, וריבית קצוצה הוא אם הוא דבר שנוטלין עליו שכר".

גביל לתורא גביל לתורי

הרי להדיא דאפי' ריבית דאורייתא שייך ע"י כשמלוה מרוויח ע"י פעולת הלוה, וא"כ מ"ש ריבית זו דעיסקה שמטפל בחלקו של נותן עבור המתנת המעות, ומהו קולא זו שכ' הרא"ש דלא יהיב לי' מדידי' טפי ממה שלקח כ"א טירחה בעלמא, והרי להנ"ל עיקר ריבית הוא שהמלוה קיבל מלוה יותר ממה שנתן לו.

ובאמת כע"ז יש לשאול בסברת הגמ' הנ"ל 'גביל לתורא גביל לתורי', דכ"ז רק לענין שאין מקבל העיסקה מפסיד בטרחה זו, אבל מצד נותן העיסקה שהוא המלוה אין הבדל בזה, דסוכ"ס הוא מרוויח מפעולה זו.

ג. והנראה לו' בכ"ז, דהנה ביארנו בריש פירקין דיש שני חלקי איסור ריבית, א' - איסור השומא הלמד מקרא ד'לא תשימון', וב' - איסור הלקיחה מקרא ד'אל תקח מאתו נשך ומרבית'. ובזה תלינו ענין חקירה הראשונה בפירקין בתר מעיקרא אזלינן או בתר בסוף אזלינן, ורוב שי' הראשונים שם דקי"ל בתר מעיקרא אזלינן. וביארנו בזה כ"פ בפירקין דעיקר איסור התורה להלוות בריבית הוא מה שלא לזה בחינם (וכ"מ באחרונים, ובמק"א הארכנו בזה), ורק ממילא הוא דנחשב נשיכה, ומה"ט קי"ל בתר מעיקרא אזלינן כנ"ל.

ולכן עיקר האיסור בלקיחת ריבית היא מה שהמלוה קיבל תוספת מלוה כד' הריטב"א הנ"ל. ובזה ביארנו לעי' במתני' דלא ידור בחצירו, שי' הסוברים דאפי' זה נהנה וזה לא חסר יש בו משום ריבית. אמנם ברא"ש שם כ' "דרחמנא אמר אל תקח מאתו נשך ותרבית, ואם לקחת אהדר ליה דניחי בהדך, וזה שלא לקח מה יחזיר". ושם ביארנו בזה ע"ד הנ"ל דכה"ג דזה לא חסר לא חשיב שמלוה קיבל מלוה תוספת כלל.

ועד"ז יש לבאר בהיתר הגמ' הנ"ל דהיכא דאית לי בהמה מדידי' אמרי' 'גביל לתורא גביל לתורי', ולהנ"ל הביאור בזה דלעולם טירחת המקבל בחלקו של הנותן יש בו משום ריבית אע"פ שאינו נותן משלו כלום, כיון שהנותן מרוויח מפעולת המקבל עבורו כנ"ל, ורק באית לי בהמה מדידי' ע"י סברת גביל לתורא וכו' שהמקבל עושה בלא"ה לעצמו, חשיב כאילו הנותן נהנה ממילא כמו גבי זה נהנה וזה לא חסר. [עי' לעי' דף ל' ע"א סוגיא דלצורכו ולצורכה, דמבואר דכיון דעושה גם לצורך המותר לא חשיב משתמש].

ד. והנה בתוס' כאן הק' דה"ה בכל עיסקה נימא סברא זו דגביל לתורא וכו', כיון שצריך המקבל לעסוק בחלק המלוה שהוא שלו, וא"כ שוב אין ריבית בטירחתו עבור הנותן בחלק הפקדון, ע"ש מה שתי'.

גביל לתורא גביל לתורי

ובריטב"א מת' בזה באופ"א "דל"ד דכי אית לי' בהמות לדידי' בלא עסק זה שייך לומר גביל לתורא גביל לתורי, אבל הכא דבלא עסק זה לא היה לו לטרוח לא היה זה מקבל זה העגל לטרוח בכולו אלמלא פלגא של מלוה, והו"ל אבק רבית אם אינו נותן לו שכר טרחו". ודבריו צ"ב.

ונראה לבאר ע"ד הנ"ל, דכל סברת גביל לתורא הוא דחשיב נהנה ממילא, דכיון דטרח לעצמו אי"ז נחשב נהנה ממנו, ולכן כ' הריטב"א דאי"ז שייך כה"ג שבלי עסק זה לא היה עושה, דע"כ נחשב עושה עבורו.

ויעוין חו"ד סי' קע"ז סק"ב שכ' דה"ט דאיסור ריבית דעיסקא הוא רק מדרבנן, משום סברא זו דבכל עיסקה שייך סברת גביל לתורא וכו', וע"ש בהג' אמרי ברוך. ובד' ריטב"א אלו יש לדחות שכ"כ רק מדרבנן, דאסרו מטעם הנ"ל דבלא עסק זה לא היה טורח, ולא התירו כ"א באופן דהיה לו בהמה לדידי'. ה. ומ"מ עכצ"ל דג"ז לא מספיק להתיר מדרבנן, שהרי מבואר בסוגיין דע"ז נאמרה היתירא דרב דמותר שליש והיתירא דשמואל דקוצץ לו דינר. ועכצ"ל דמ"מ חששו חכמים כיון דמ"מ המלוה מרוויח מכח הלואה כנ"ל. ורק בצירוף שניהם התירו, וכ"פ בשו"ע שם, וצ"ב הצירוף כנ"ל.

והנראה בזה, דהיתירא דמותר שליש הוי צד א' בריבית כמו שהק' התוס' (הו"ד למעלה), ובדין צד א' בריריבת נחלקו הראשונים הובא בפוסקים סי' קע"ב לדינא אם זה איסור דאורייתא או רק מדרבנן. ויעוין בדרכי משה שם אות י"ג שכ' דגם לשי' הסוברים דהוי דאורייתא, אי"ז כ"א משעה שהוברר שבא לידי ריבית.

וע"ד הנ"ל נראה לבאר בזה דמצד איסורא ד'לא תשימוך' די בהכי שמצד המלוה מוכן להלוות אפי' ע"ד שלא יהיה ריבית, ולכן אין איסור בצד א' בריבית, ומ"מ אסור או מדאורייתא מצד זה דסוכ"ס הלואה ננשך בזה בסוף. ולמ"ד דרבנן ג"כ י"ל זה הטעם, דמה"ט אסרו אפי' להלוות מתחילה בכך.

ובזה יבואר לשון שמואל בגמ' כאן שהק' על היתירא דרב במותר שליש, 'לא מצא מותר שליש ילך לביתו ריקם', ולהנ"ל הפי' הוא שאם לא יהא מותר שליש בסוף נמצא לוא ננשך, דה"ט דאיסורא דצד א' כנ"ל. ולמסקנת הגמ' גם רב מודה בזה, ולכן התיר רק בצירוף גביל לתורא וכו' כנ"ל.

ולהנ"ל הביאור הוא דס"ל לרב דע"י גביל לתורא וכו' אי"כ חסרון בטרחת המקבל, ורק אסרו בזה מדרבנן משום דמ"מ מרוויח הנותן מפעולתו. וע"ז מהני צירוף טעמא דצד א' בריבית, דע"ז מותר מצד הנותן כיון שמוכן להלוות גם בלי ריבית כנ"ל.

והראשונים נתקשו בזה בהו"א דגמ' איך התיר רב צד א' בריבית. וע"ז כ' בתוהרא"ש טעמא דעיסקה שאני "שאינו נותן לו יותר ממה שלקח אלא שהוא טורח בשבילו", דמה"ט אי"ז חסרון ונשיכה של לוא

גביל לתורא גביל לתורי

כלל, וכל האיסור בזה היה מצד הרווחת הנותן בגללו כנ"ל, ומצד שומת המלוה מהני טעמא דצד א' בריבית כנ"ל.

ו. ובזה א"ש ג"כ ד' הרא"ש שכ' דה"ט דאין איסור על הלוח כלל בעסקה 'מדלא יהיב מדידיה טפי לא קרינא ביה לא תשיך', ולהנ"ל הביאור הוא דכל איסור דלוח הוא רק מצד נשיכתו בסוף מקרא דלא תשיך, ובריבית דעיסקא אי"כ חסרון הלוח כלל, רק דאסור משום שהמלוה מרוויח בגללו ועובר בזה בלאו דלא תשימון.

ולכן כ' גם הריטב"א שם שאפי' נימא דיש בזה איסור ללוח עכ"פ מדרבנן, מ"מ אין איסור על לוח כלל כ"א משעת הנתינה, והיינו ג"כ כנ"ל דאיסורא דשעת קציצה הוא רק בלוח משום לא תשימון בלבד. וע"ע במל"מ הנ"ל מש"כ ג"כ ליישב בזה בחשבון ע"ד חילוק לוח ומלוה הנ"ל.

ז. ואדאיתנן להכי, יל"פ בזה מחלו' הראשונים בסוגיין בשיעור תשלום שכר עמלו. נחלקו רש"י ותוס' בשיעור פועל בטל שכ' בגמ', עי' מהרש"ל ומהרש"א שהביאו נדון הפוסקים בפ"ד התוס' והרא"ש. ויוצא מדבריהם מחלו' ראשי אם הנותן צריך לשלם למקבל שכר הטרחה או שכר מלאכה שנתבטל ממנה.

ושי' התוס' ורא"ש צ"ב, דמה לו לנותן העסקה מה שנתבטל המקבל ממלאכתו, והרי עיקר איסור ריבית דעסקה שהוא טרחת המקבל בחינם בחלק הנותן, וא"כ לסלק איסור זה צריך לשלם לו רק על טרחתו.

ועי' חו"ד ס"י קע"ז שם שהק' עוד בשי' הנ"ל דחייב לשלם רק ביטול מלאכתו הראשונה, מד' הגמ' הנ"ל דגביל לתורא וכו' דלכאורה זה סברא רק מצד טרחת המקבל בחלק הנותן, ולא בהפסד ביטול מלאכתו הראשונה. וכ' לפרש סברא זו באופן אחר, דכיון דאית לי' ג"כ בהמה משלו והוא עדיין עוסק בו, לא נראה כמבטל מלאכתו. ומה"ט גופא ס"ל שי' זו דא"צ לשלם דמי טרחה, כיון דבכל עסקה שייך סברת גביל לתורא וכו' השני הנ"ל דאינו טורח עבורו, ולכן כל החיוב הוא רק מצד ביטול מלאכתו הראשונה. [ע"ש שתלה בזה מחלו' הפוסקים שם אם היתר אית' לי בהמה לדידי' הוא רק באותו עסק או גם בעסק אחר].

וע"ד הנ"ל אולי אפ"ל עוד, דלעולם טעמא דגביל לתורא וכו' הוא משום שאינו טורח עבורו, ומה"ט א"צ לשלם דמי טרחה ממש, אלא דמ"מ כיון שזה חסר מצד ביטול מלאכתו הראשונה, שוב אי"ז לא חסר כלל, ולכן צריך לשלם לו את חסרונו עבור פעולה זו, ורק בזה נחשב כנהנה ממילא. וכ"ז רק בגביל לתורא שבכל עסקה, אבל אית לי' לדידי' וכו' שפיר מהני לגמרי כיון שאינו חסר עבורו כלל.